UPPSATSER:

Kulturgeografiska institutionen

Arkitektens roll och ansvar

Arkitekten och samhället - en splittrad skildring

Axel Sjöstrand

ABSTRACT

Sjöstrand, A. 2018. Arkitektens roll och ansvar - Arkitekten och samhället - en splittrad skildring, *Uppsatser,* Uppsala Universitet.

En viktig faktor i våra liv är omgivningen vi lever och rör oss i. Vi är en del av arkitekturen som är med oss i vardagen. För vissa är arkitektur och de byggnader vi rör oss bland, inte lika viktigt som för andra. Vissa går så långt som att bilda grupper för att göra sina kritiska röster hörda. Dessa kritiska röster menar i de flesta fall att den rådande arkitekturen är direkt oduglig - att majoriteten av det som byggs har för stela former och saknar detaljer som en gång varit mer närvarande än vad den är idag. Enligt kritiska röster ritar och skapar arkitekter byggnader som de själva och resten av arkitektkårens sympatisörer anser vara vackra. Två arkitekter i Uppsala menar att de är medvetna om den kritik som finns, men att debatten och den allmänna diskussionen är för onyanserad och att den saknar djup. Med detta sagt är syftet med denna uppsats att undersöka vad arkitekter själva har att framföra för åsikter och tankar angående den rådande arkitekturens situation idag, samt att höra deras åsikter om vad deras roll och ansvar i samhället är. Studiens teori bygger på att det finns en polarisering mellan arkitekter och allmänheten, och empirin baseras på två intervjuer som gjorts med två arkitekter i Uppsala. Sammanfattningsvis går det att i stora drag, dra vissa slutsatser om att arkitekterna som intervjuats är väl medvetna om kritiken som finns, men att vanliga lekmän inte kan uttala sig om arkitektur på samma sätt som en arkitekt kan. Den konstnärliga och estetiska aspekten av arkitektyrket, menar arkitekterna, är en viktig del av yrket och de ser sig som konstnärer och bärare av en fackkunskap som ska bidra till ett bättre samhälle.

Keywords: arkitektur, debatt, estetik, kritik, offentliga rum, roll

Handledare: Ståle Holgersen

Innehållsförteckning

ABSTRACT 1
Inledning 3
Syfte och frågeställning 4
Metod och material 5
Kvalitativ ansats 6
Semistrukturerade intervjuer 6
Urval av respondenter 7
Genomförande av intervjuer 8
S:t Eriksområdet 8
Modernismen, postmodernismen och brutalismen 10

Forskning och debatt inom arkitektur 12
Arkitekturteori 12
Arkitekturens estetik och dess prägel 13
Diskussion bland kritiker 15
Arkitektutbildningen, arkitektyrket och arkitektens roll 16
Processen och relationen mellan arkitekter, byggherrar, byggföretag och offentlig sektor 18
S:t Eriksområdet i debatten 19

Arkitekternas egna ord 20
Att vara arkitekt i Sverige 20
Allmän diskussion 21
Processen och relationen mellan arkitekter, byggherrar, byggföretag och offentlig sektor 22
Arkitektyrket som konstnärligt och estetiskt yrke 23
S:t Eriksområdet 24
Arkitekterna om Arkitekturupproret 25

Diskussion och analys 26

Resultat och slutsats 31
Intervjuer 34
Referenslista 34
Bildreferenser 37

Inledning

Konst och estetik är former av uttryck och kreativitet som förekommer i olika konstnärliga och estetiska former; bildkonst, musik, litteratur och film med mera. Arkitektur betyder läran om formgivning av byggnader och arkitektyrket kan ses som ett konstnärligt yrke i vilket människor kan uttrycka sig och vara kreativa. Byggandet och arkitekturen har under en längre tid lett till konflikter mellan arkitekter och missnöjda röster. Grupper och föreningar har bildats genom åren för att visa att det finns de som delar ett missnöje med den arkitektur som råder. En av föreningarna som flitigt skriver om sitt missnöje med dagens arkitektur i Sverige kallar sig Arkitekturupproret (AU). De driver en grupp på Facebook med över 34 000 medlemmar i skrivande stund. Temat och den linje som gruppen och systergrupperna driver är en kontinuerlig manifestation av missnöje och frustration gentemot arkitekter och den arkitektur som är populär idag. En vanlig syn på deras Facebook-sida är bilder på vad de anser vara fult, samt bilder på byggnader som de anser vara vackra. Ord som "tråkiga lådor", "pastisch" och "smakmonopolet" används gång på gång av administratörerna och medlemmarna. Vem som helst som är medlem i gruppen kan göra inlägg och dela med sig av sitt missnöje, ofta i form av en äldre byggnad som rivits och ersatts med en ny byggnad (Arkitekturupproret 2018). Begreppet pastisch är ett konstnärligt verk såsom litteratur, musik, film och arkitektur mm. som imiterar samma stil som tidigare verk. Avsikten med en pastisch är huvudsakligen att hylla tidigare stilar och verk, snarare än en parodi där syftet är att förlöjliga (Merriam-Webster 2018). Två projekt som har fått extra stor uppmärksamhet i gruppen är det planerade (i skrivande stund) Nobel Center och Astoriahuset, båda i Stockholm och så betydelsefulla att de utöver protester från AU även har fått egna protestgrupper (Majlard, Jan 2018). Den arkitektoniska stil som ofta diskuteras i debatten i dessa forum är modernism och andra liknande arkitektoniska stilar, gentemot en mer klassisk stil som AU värnar om.

Denna debatt om arkitektur väckte ett intresse hos mig som ändock redan funnits där tidigare i viss mån och omfattning. Jag ville ta reda på vad som försiggår med dagens arkitektur i

Sverige, och ta reda på vad arkitekter själva har att yttra om frågan, samt få deras perspektiv av vad arkitektur innebär. För att hitta ett nytt perspektiv i frågan har jag valt att fokusera på vad arkitekter har för tankar om yrket och arkitektur i stort och vad de anser att arkitekten har för roll i samhället. Förhoppningsvis är det möjligt att argumentera för att arkitekten enbart bör ha ett uppdrag som ska uppfylla vad allmänheten har för åsikter om vad som är vackert eller frånstötande, samtidigt som det även går att argumentera för att arkitektur är ett konstnärligt yrke där arkitekten besitter kunskap och expertis som allmänheten inte har. En fråga som då formas är huruvida arkitektur är ett konstnärligt eller estetiskt yrke, som alltså kan liknas vid andra konstformer. Frågan blir intressant i och med att arkitektur mycket väl kan jämföras med andra konstformer, men till skillnad från film, bildkonst och litteratur kan allmänheten nödvändigtvis inte välja om de vill konsumera arkitektur, eftersom skapandeprocessen sällan är en sådan, samt att en byggnad är en permanent kreation som kommer stå kvar på samma plats en längre tid. Åtskilliga byggnader har de senaste 20 åren byggts i en stil influerad av klassisk arkitektur och en av dessa byggnader är bostadsområdet S:t Eriksområdet i Stockholm (Widstrand 2016). I den här uppsatsen används S:t Eriksområdet som ett objekt för att skapa tydlighet och illustrera en viss typ av arkitektur, samt för att kunna ge arkitekterna ett konkret exempel på nyproduktion som byggts de senaste decennierna.

Syfte och frågeställning

Den här uppsatsen ämnar utreda arkitekternas roll i samhället, närmare bestämt vad arkitekter anser sig själva ha för roll och ansvar i samhället och byggprocessen. Syftet är även att utreda om arkitekter har olika uppfattningar och tankar om vad en arkitekts makt är i samhället, samt huruvida arkitektyrket är ett estetiskt och konstnärligt yrke som kan jämföras med andra konstformer. För att göra det tydligare för den intervjuade arkitekten och för att avgränsa uppsatsen, har jag valt att utgå från två huvudteman som fokuserar om arkitektens roll i byggprocessen och arkitektur som ett konstnärligt och estetiskt yrke. I den andra frågan är S:t Eriksområdet med som exempel för att representera en byggnad som avviker arkitektoniskt från de flesta andra byggnader som byggs idag.

Arkitektens roll i byggprocessen:

- **Vad har arkitekten för roll enligt arkitekterna själva?**
- **Hur stor makt har arkitekter i Sverige och hur beskriver de sin egen makt/påverkansmöjligheter?**

Arkitektur som ett konstnärligt yrke:

- **Hur ser arkitekter på konst i allmänhet och hur är det länkat till arkitektur?**
- **Hur ser arkitekter på gestaltningen av S:t Eriksområdet?**

Metod och material

Metodkapitlet är strukturerat på följande sätt: i första delen redogörs och förankras ansats och intervjutyp. I den andra delen går jag igenom valen av studieobjekt och intervjupersoner för att sedan gå igenom genomförandet av intervjuerna. Intervjun med White arkitekter i Uppsala genomfördes med arkitekten Fredrik Nilsson, som arbetat som arkitekt under 15 års tid, och Claes Larsson som är stadsarkitekt i Uppsala kommun har tidigare jobbat som egenföretagare, anställd arkitekt, inom branschorganisationen Sveriges Arkitekter samt inom kommunal verksamhet. Innehållet i samtalet sträckte sig över flera olika teman om vad som är arkitektens roll och ansvar; debatten om arkitektur i Sverige, historisk anknytning till dagens situation, kvalitativ arkitektur och konstruktiva processer. Målet med intervjuerna var att få en tydligare bild av vad arkitekter jobbar med på daglig basis och hur deras roll ser ut i byggprocessen - något som enklast kan besvaras vid en intervju med en verksam arkitekt. Frågan om arkitektens roll kan delas in i två delar; den ena om vad arkitekten och de andra aktörerna har för relation i byggprocessen, och den andra handlar om samhället, det vill säga vad kritiker har att säga om arkitektur.

Kvalitativ ansats

Studien genomförs med ett kvalitativt tillvägagångssätt. Anledningen till det valet är att det är det mest adekvata tillvägagångssättet att besvara frågeställningarna för att få reda på en persons erfarenheter och åsikter (Qu, Sandy Q. 2011). Den typ av information jag söker kan vara av mer svårtillgänglig karaktär då det inte finns alltför mycket information om arkitektens roll i samhället, därför lämpar sig en kvalitativ intervjumetod för studien. Det är dock viktigt att få tag på nyckelpersoner som har insiktsfull och kvalitativ information, samt att respondenten kan förmedla sin kunskap och information till personen som studerar ämnet (Denscombe 2009, s. 233). En viktig aspekt med intervjuerna är att jag får tillgång till kunniga personer med erfarenheter och åsikter kring arkitektur som kommer hjälpa mig att besvara frågeställningarna och vid intervju är därför målinriktat urval en lämplig metod att använda sig av. Detta i och med att jag anser att ett bra intervjuunderlag av personer är avgörande och dessutom passande för studiens karaktär och kvalité (Bryman 2011, s.434).

Semistrukturerade intervjuer

Intervjuerna som utförts är semistrukturerade och följer därmed inte en strikt linje, utan en mer spontan och lättsam karaktär, vilket betyder att frågorna som ställts i många fall lett till en fråga som nödvändigtvis inte var bestämd i förväg. Frågorna som ställts är, som tidigare nämnt, utformade efter ämnet jag skriver om och är skrivna så att frågorna är formulerade ur ett försök till ett objektivt perspektiv, även om det i de flesta fall är svårare i kvalitativa metoder. Vidare ska intervjun förhoppningsvis ge en nyanserad bild av ämnet som studeras, dvs något som kanske inte går att få en åsikt eller slutsats i om en annan undersökningsmetod använts. Genom att låta en person få tala fritt om sitt yrke utan någon större tidspress, kan personen öppna upp sig mer och ge flera exempel, något som skulle ta för lång tid med en kvantitativ undersökning med enkäter. Ett telefonsamtal hade säkerligen även det fungerat, men en intervju ger även personen som intervjuar en mer personlig dialog som innehåller kroppsspråk.

Mötet med de olika respondenterna möjliggjordes via mail där jag i förhand har beskrivit vad uppsatsen kommer handla om och de frågor som ställts har skickats i förväg endast om respondenten har förfrågat det. Vid intervjuer gjorda av personer som aldrig har genomfört en intervju finns alltid risken att den som intervjuar är för oerfaren och eventuellt inte håller sig till ämnet - något som kan resultera i att det som var planerat att diskutera om inte tas upp. Därför kan det vara bra att ha med sig en till person som bara har fokus på att lyssna och inte behöver ha lika mycket kontakt med respondenten som den som intervjuar. Fördelen med att utföra personliga intervjuer är delvis den personliga och mer avslappnade prägeln på samtalen, men även för att det är effektivt att spela in intervjuerna och kunna lyssna igenom och förstå innehållet bättre i efterhand (Qu, Sandy Q. 2011). Nackdelar med intervjuer är att det inte alltid är lätt att hitta personer som vore intressanta att prata med och få dem att lägga tid på att bli intervjuade av studenter. Detta problem uppstod i denna studie i och med att det endast var ett fåtal som kunde ställa upp av de som fick förfrågan om att medverka på en intervju.

Urval av respondenter

Att hitta personer som ska svara på frågor var i detta fall lättare sagt än gjort. Till en början av arbetet var tanken att kontakta arkitekter, byggföretag, fastighetsägare, mm. - dvs alla involverade i byggprocessen, men för att avgränsa arbetet hamnade fokus på arkitekterna. Detta beslut grundade sig delvis i avgränsningssyfte, men även för att det var den yrkesgruppen som, innan denna studie, föreföll ha det yttersta ansvaret för hur en byggnad ska se ut. En ytterligare avgränsning i den här uppsatsen är att fokus ligger på byggnadsarkitekter och planeringsarkitekter då de ansvarar och ritar områden och hus, vilket den här uppsatsen först och främst handlar om. Mer om de olika svenska arkitektutbildningarna följer senare under bakgrund. Uppsatsen är delvis inriktad på att ta reda på ytterligare vad arkitekter har för roll i samhället, frågan om roll i samhället kan vara aningen vansklig eftersom byggherrarna kan ha en annan åsikt än allmänheten och arkitekterna.

Genomförande av intervjuer

Varje intervju tog tog ca 60 minuter att genomföra. Inför intervjuerna utformades en tematisk intervjuguide, för att vara säker på att jag får de svar jag behöver. I början av intervjun erbjöds även en mer djupgående förklaring för respondenten vad den bakomliggande tanken med studien är för att därigenom förankra vad, och varför jag försöker utreda med mina frågeställningar.

S:t Eriksområdet

För att bilda en uppfattning om olika arkitekters åsikter och tankar kring olika typer av arkitektur, har jag valt att titta närmare på bostadsområdet S:t Eriksområdet i Stockholm. S:t Eriksområdet är ett bostadsområde med totalt 770 bostäder som ligger i stadsdelen Kungsholmen i Stockholm. Området byggdes på 1990-talet och kännetecknas av den mer klassiska stil det är byggt i, och det faktum att området är inspirerat av omgivningen som till största delen är hus från 1910 till 1920-tal. Området är byggt i 1920-talsklassicism och ser därför inte ut som många andra hus som byggdes på 90-talet (Per Lander 2018) och det avviker från andra områden och hus som är byggda i annan stil i Sverige de senaste 10-50 åren. Av den anledningen är S:t Eriksområdet ett intressant exempel att visa för arkitekterna eftersom de flesta andra hus och områden som byggs idag och som byggts de senaste 10-50 åren är byggda i en mer nutida stil. Målet var att fråga arkitekterna vad de har för åsikter om S:t Eriksområdet som exempel på en nyare byggnad inspirerad av äldre arkitektur gentemot dagens rådande arkitektur, samt höra vad de tror vanliga medborgare, byggföretag och arkitekter anser om de olika stilarna. Med ”vanliga” medborgare syftas det på personer som inte tillhör gruppen av aktörer som är med i plan och byggprocessen. Med arkitekternas deltagande i intervjuerna erhålls direkt information och kunskap om arkitektur, byggprocessen och deras personliga åsikter om dessa ämnen. För att bilda en uppfattning om några av de arkitektoniska stilar som förekommer i debatten klargörs modernismens olika stilar i ett eget bakgrundskapitel.

Bild 1: S:t Eriksområdet, Stockholm

Bild 2: S:t Eriksområdet, Stockholm

Bild 3: S:t Eriksområdet, Stockholm

Modernismen, postmodernismen och brutalismen

För att förstå vad de menar med modernism, postmodernism och brutalism måste de olika begreppen redas ut och definieras. Modernistisk arkitektur är ett begrepp som omfattar flera olika arkitektoniska stilar där den gemensamma nämnaren är material som stål, glas och armerad betong och i de flesta fallen räta linjer. Denna typ av arkitektur utvecklades och implementerades i början av 1900-talet i olika delar av världen, men fick sitt stora genomslag efter andra världskriget (Tietz, J 1999, s. 6-10). Stilen var ett svar på de arkitektoniska stilarna nyklassicism och Beaux Arts, som dominerat det arkitektoniska landskapet sedan tidigt 1830-tal till slutet av 1800-talet. The Grand Palais i Paris och The Metropolitan Museum of Art i New York är typiska Beaux Arts-byggnader, och nyklassicism kännetecknas mer av byggnader som i många fall är inspirerade av romersk-grekisk tempelstil, som till exempel kyrkan Le Madeleine i Paris. Runt sekelskiftet hade ett flertal arkitekter runt om i Europa börjat tänja på gränserna och utmanat den rådande stilen, vilket vid det här tillfället dominerades av Beaux Arts, nyklassicism och andra tidigare stilar (Bony, A 2012, s. 33). Till en början fanns det inga tydliga kännetecken eller karakteristiska drag för vad som var modernism, det handlade mer om arkitektoniska idéer som utmanade och bröt mönstret på det rådande arkitektoniska landskapet. Flera historiker, arkitekter och författare, däribland Anne Bony, menar att modernismen utvecklades till följd av det sena 1800-talets teknologiska revolution, framstegen inom ingenjörskonst som ledde till billigare och snabbare produktion av material, samt en längtan att få kunna tillämpa nya material, lösningar och metoder. Ett klassiskt byggnadsexempel som var nytänkande och använder nya metoder byggt i gjutjärn är Eiffeltornet som stod färdigt 1889 (Bony, A 2012, s. 33).

De nya metoderna och de nya materialen, såsom stål, gjutjärn, armerad betong och glas gjorde att arkitekter kunde rita mer kreativt och gå ifrån de gamla metoderna och bygga i nya stilar. Armerad betong, som enbart hade tillämpats på industriella byggnader började nu användas på lägenhetsbyggnader, främst i Paris i början av 1900-talet. Armerad betong så gott som ersatte sten och tegelsten, eftersom armerad betong kan formas till vilken form som helst, vilket i sin tur gjorde det till det vanligaste materialet för byggnader framöver (Poisson, M 2009, s. 318). Efter första världskriget började en debatt mellan arkitekter och andra

aktörer, vissa föredrog de äldre stilarna Beaux Arts och nyklassicism medan arkitekter som Charles-Édouard Jeanneret, mer känd under namnet Le Corbusier, Ludwig van der Rohe och Konstantin Melnikov, som gärna ville ha rena former utan dekoration. Nästa stora händelse som påverkade arkitekturen runt om i världen var andra världskriget. All förödelse och förstörelse ledde till nya innovationer inom teknik och arkitektur, men ledde även till brist på de material man tidigare byggt med. Det i sin tur gjorde att aluminium blev ett vanligt material att bygga med och konceptet med prefabricerade delar av en byggnad blev allt mer populärt att använda vid konstruktion. Åren efter andra världskriget dominerades av mer experimentella arkitektoniska idéer som blev till verklighet i många stora städer som bland annat Berlin, Tokyo, London och Rotterdam (Thomas C. J, 1995, s. 41–42). Den troligtvis mest kända och mest inflytelserika arkitekt efter andra världskriget var Les Corbusier och hans byggnader uppfördes i större utsträckning i andra delar av Europa än hans eget hemland Frankrike.

Under den här tiden, dvs från 50 till 60-talet växte en ny arkitektonisk stil fram som byggde på nytänkandet inom modernistisk arkitektur, nämligen brutalismen. Byggnaderna inom den brutalistiska stilen kännetecknas ofta av stora byggnader med repeterande fönster och balkonger, och hela byggnaden är ofta byggd i ofärgad cement. Ett exempel på en brutalistisk byggnad är KTH:s gamla Arkitekturskola på Östermalmsgatan i Stockholm som stod klart 1969. Byggnaden drabbades av en brand år 2011 och arkitekten Martin Rörby som då var skönhetsrådets kanslichef var ambivalent i frågan om huset skulle rivas eller ej, eftersom byggnaden hade fått utstå mycket kritik och enligt många “Stockholms fulaste hus”, men Rörby menar även att byggnaden har sina kvalitéer. År 2015 beslutade fastighetsägaren Akademiska Hus att bevara byggnaden (Carp, O 2011).

Modernismen med Les Corbusier som troligtvis den mest framstående arkitekten inom modernism fokuserade på symmetrisk och enkel design för att kunna bygga så effektivt, funktionellt och kostnadsekonomiskt som möjligt. Flera arkitekter uppskattade idén om att bygga modernistiska hus som var förmånliga att bygga och som personer med lägre inkomst kunde ha råd med att bo i, men som svar på det som flera arkitekter ansåg vara själlös design och fasader som saknade detaljer, klev några arkitekter fram och sökte kompromisser. Amerikanen Michael Graves som var en följare av Les Corbusier var en av arkitekterna som

ville se mer livlighet och mer detaljer och kurvor i arkitekturen, det som enligt Graves den klassiska modernismen saknade. Graves införlivade sina byggnader med det som de Les Corbusier-modernismen och hans anhängare i de flesta fall saknade - mer detaljrika fasader, asymmetri och dekorationer på kommersiella byggnader, till exempel 500 Boylston Street building i Boston (Truitt, B).

Forskning och debatt inom arkitektur

Arkitekturteori

Inom naturvetenskapen presenteras nya vetenskapliga teorier jämt och ständigt som ett sätt att försöka få en förklaring till empiriska fenomen. Till skillnad från naturvetenskapen är arkitekturen och dess innebörd svårare att definiera som en vetenskap då teorier om arkitektur inte testas för att få svar och resultat, på samma sätt som naturvetenskap. En anledning till varför arkitektur kan vara besvärligt för tillämpning av teori beror på att det uteslutande är ett subjektivt ämne enligt forskare och kritiker. Arkitekturprofessorn Bill Hillier ställer frågan om arkitekter behöver teorier i sin bok *"Space is the Machine: A Configurational Theory of Architecture"*. Hillier menar att arkitekturteori är oundvikligt men att kreativ arkitektur inte är beroende av teorier. I många fall kan teorier vara av nytta och skapa ett lyckat projekt samtidigt som andra teorier kan leda till misslyckande - som till exempel de storslagna modernistiska teorierna inom arkitektur, vilket många enligt Hillier anser vara definitionen av klandervärd arkitekturteori (Hillier, B 2007). Claes Caldenby, professor emeritus i arkitektur som forskar om arkitektur, analyserar i den medförfattade boken *"Arkitekturteoriernas historia"* flera aspekter av arkitektur och arkitekturteorier. Caldenby lyfter arkitekturteoretikerna; renässansens Alberti och modernismens van der Rohes varningar om överdriven tillämpning av teori, samtidigt som Caldenby anser att visioner om vad arkitektur borde vara är oundvikligt. Detta är alltså själva definitionen av arkitekturteori, enligt Caldenby - att praktik alstras av teori (Caldenby, C 2011).

Hillier resonerar även kring teorin om arkitekturen och byggandet som två separata företeelser, vilket är nödvändigt för att kunna finna arkitekturens verkliga syfte. Enligt denna teori är byggandet den fundamentala delen av en byggnad, medan arkitekturen tillför konst till en byggnad. Hillier påpekar att det är en teori som kan vara problematisk då den landar i att arkitekturen enbart är ett tillägg för ytans utseende. Istället bör man, enligt Hillier, strukturera argumentet som bygger på teorin om byggande och arkitektur som två separata företeelser. Argumentet kan delas in i två olika steg: ponera byggande som en produkt för att kunna klargöra vad arkitektur bidrar till byggande som produkt. Därefter poneras byggande som en process för att se hur arkitektur som process bidrar till byggandet - för att kunna skapa en adekvat definition av vad arkitektur är (Hillier, B 2007). Caldenby menar att teoribegreppet är präglat av naturvetenskapen i vilken antaganden om företeelser ska kunna beskriva ett fenomen för att genom validering skapa ett system som ger oss kunskap om fenomenet. Som tidigare nämnt blir denna process problematisk då det är ovanligt inom arkitektur, enligt Caldenby, vilket gör att arkitekturen tappar trovärdighet och legitimitet som kunskap (Caldenby, C 2011).

Arkitekturens estetik och dess prägel

Enligt studier har man kunnat påvisa att miljön runt omkring en och estetiken som skapats av människan påverkar oss människor på olika sätt. Kritiker menar att det som anses vara estetiskt tilltalande är de kreationer som förmedlar känslor såsom lycka, värme och trygghet. I Sternudds avhandling har slumpmässigt valda personer i Karlshamn och arkitekter fått titta på bilder på olika hus och byggnader i olika arkitektoniska stilar för att därefter ge ett utlåtande och även vad husen förmedlar för känslor. Resultaten i Sternudds undersökning visar på att de flesta som blev tillfrågade, förutom arkitekterna, uppskattade detaljrika hus, färg, grönska och vad som gör områden mysiga och varma är naturliga material som trä och tegel. Vidare i sin avhandling tar Sternudd upp frågan om att arkitektur måste spegla samtiden. Forskningen som tas upp baseras på en studie gjord av den amerikanska arkitekturprofessorn Linda Groat som undersökt vad allmänheten anser vara viktigt i denna fråga, och det visar sig att arkitektonisk gestaltning som speglar samtiden inte är lika viktig som arkitekter och planerare anser. Sternudds slutsats i avhandlingen är att baserat på de

resultat som påvisats - att många föredrar områden som eftersträvar en småstadskärna; som innehåller grönska, torg och varierad bebyggelse i en mer klassisk gestaltning. (Sternudd, C 2007).

Arkitekten och skribenten Klas Tham har sedan 1970-talet forskat om människans förhållande till natur och miljö. Som praktiserande arkitekt vid tiden fascinerades Tham av det faktum att trots, enligt Tham, flera decennier av forskning om interaktionen mellan människa och miljö, har samhället och inte minst arkitekterna misslyckats med att skapa en behaglig och vacker miljö. Tham menar att arkitekturen måste följa de egenskaper inom arkitektur som människor upplever som mental harmoni. Ett av nyckelorden i Thams forskning genom åren är estetik och det beskrivs som sinneskunskap; den estetiska upplevelsen är något som påverkas påtagligt av djupa evolutionära präglingar (Tham, K 1997). Arkitekten Robert Lavelid framför också en kritisk ton mot arkitekter och stadsbyggare. Lavelid anser att stadsbyggare och arkitekter lägger för mycket fokus på faktorer som effektivitetstal, nollenergihus och dagsljus, när fokus istället bör ligga på helheten och skönheten. Som slutsats menar Lavelid att arkitekter och stadsbyggare måste försöka se helheten av ett projekt och inte haka upp sig på alla faktorer och riktlinjer: "Det är ingen produkt eller möbel som vi kan slänga och byta ut när vi känner för det." (Lavelid, R 2017).

Christer Möller och Peter Olsson från Handelshögskolan i Göteborg har i sin kandidatuppsats *"Fasadens betydelse för staden - En uppsats i hur fasaders estetik påverkar människors uppfattning av byggda miljöer",* gjort en undersökning i vilken olika gator i Göteborg med olika typer av fasader har visats för allmänheten som har fått beskriva vad de ger för känslor. Syftet med undersökningen är att ge städer ett underlag för att använda det som hjälpmedel till stadsplanering och val av arkitektur för att därmed öka stadens attraktionskraft. I studien visade författarna i en enkät fem olika gator med olika arkitekturstilar i vilka de enskilda gatorna har en likartad arkitekturstil. Olika frågor om gatorna ställdes i enkäten, men i frågan *"Hur upplever du dessa fasader?",* var "vacker" en variabel i skalan 1 till 7 där 1 är fult och 7 vackert. Vegagatan som fick 1,43 poäng i genomsnitt är en gata med hus byggda på 60-talet som i uppsatsen beskrivs som en representant för den arkitektoniska stil som kännetecknar miljonprogrammet. Storgatan som fick 6,61 poäng i genomsnitt beskrivs som Göteborgs

paradgata och representerar stenstaden som byggdes under sekelskiftet (Möller, C, Olsson, P 2018).

Diskussion bland kritiker

Föreningen Arkitekturupproret menar att det finns ett tydligt tema, nästan en konsensus bland arkitekter om vad som är fult eller vackert. Även kommuner har varit delaktiga i debatten om den arkitektur som råder. Oskar Weinmar, oppositionsråd Upplands Väsby, menar även han att det finns en tydlig linje om vad som anses vara vackert. I två artiklar i nyhetstidningen Dagens Samhälle menar Weinmar att arkitekter ritar för arkitekter och att arkitekter inte vet vad folk tycker är vackert (Weinmar, O. 2017). I gensvar till detta menar arkitekten Charlotta Holm Hildebrand att arkitekter inte ritar för andra arkitekter, det är beställarens krav och idéer som ska gå i uppfyllelse (Holm Hildebrand, C 2017). Arkitekturkritiker menar att allmänheten ska kunna påverka de beslut som tas om vilka typer av byggnader som ska byggas, då krävs att det finns en dialog mellan vanliga medborgare, arkitekter och byggföretag (Svenska Dagbladet 2007). Att det ens ska finnas en dialog och att vanliga medborgare ska få möjlighet att påverka är en faktor som arkitekter, byggherrar, kommun och landsting har olika uppfattningar om - arkitekter skiljer sig åt och vissa kanske anser till stor del att de själva ska få kunna besluta och jobba helt på egen hand, medan kritiker anser raka motsatsen - att alla ska få vara med och påverka.

Denna fråga är en av frågorna som arkitekten Catharina Sternudd lyfter i sin avhandling. Avhandlingen består av en studie som Sternudd genomförde där allmänheten och arkitekter har fått titta på olika byggnader i olika stilar i Karlshamn och svarat på vilken stil och era de föredrar. Majoriteten av slumpmässiga medborgare som Sternudd frågade föredrog äldre hus framför modernistiska hus och majoriteten föredrog även nya hus byggda med inspiration av äldre arkitektur. Arkitektkåren å andra sidan delade inte samma åsikter som allmänheten, de ansåg att de modernistiska husen var att föredra framför äldre hus. Sternudd nämner även att liknande studier som gjorts i andra städer och andra länder har visat slående liknande resultat (Sternudd, C 2007). Varje år utdelas Kasper Salin-priset, ett arkitekturpris som Sveriges Arkitekter delar ut med motivationen: “Hus som skapar mervärde i sin omgivning, antingen

en ny eller förbättrad funktion eller startskott för nya stadsdelar. Förutom det präglas de nominerade husen av hög kvalitet i idé och utförande." (Sveriges Arkitekter 2018). Motiveringen kan tolkas på många olika sätt eftersom "mervärde i sin omgivning" i synnerhet är tämligen subjektivt. I gensvar till detta pris har föreningen Arkitektupproret skapat ett eget pris som heter "Kasper Kalkon-priset", där medlemmarna får ranka vilken byggnad av de nominerade till Kasper Salin-priset de tycker är minst tilltalande.

Bevisligen finns det en betydande röst i debatten bland vanliga människor som är missnöjda med dagens arkitektur, med tanke på att föreningen har över 34 000 medlemmar (Arkitekturupproret 2018). Ordet pastisch har en delad mening eftersom man på AU menar att modernism, dvs brutalism eller "låda", är en pastisch, medan många arkitekter menar att mer klassisk arkitektur är en pastisch (Arkitekturupproret 2018). Denna definitionsfråga är en intressant utgångspunkt och en fråga som kan tas upp med både Arkitektupproret och arkitekter. Ett projekt som fick och fortfarande får stor uppmärksamhet både bland AU och arkitekter är kvarteret i Växjö som är inspirerad av klassisk arkitektur. I kritikstormen av kvarteret har begreppet pastisch används flitigt av både motståndare och anhängare till projektet och Rebecka Gordan skriver om projektet i tidningen Arkitekten, där Gordan intervjuat både Arkitekturupproret och Kasper Salin-juryledamoten och arkitekten Petra Gipp. Gipp menar att projektet är en pastisch och vad som är vackert eller fult handlar inte om vilken stil ett hus är byggt i, istället handlar det enligt Gipp om "bra material, kvalitet och goda rum" (Gordan, R 2016).

Arkitektutbildningen, arkitektyrket och arkitektens roll

I Sverige finns det fyra olika typer av arkitekter: byggnadsarkitekt, landskapsarkitekt, planeringsarkitekt och inredningsarkitekt. Gemensamt för alla arkitektutbildningar i Sverige är att de utgår från Bolognamodellen som är en femårig utbildning som består av en treårig kandidatutbildning och en tvåårig masterutbildning (Sveriges arkitekter 2018). Enligt Sveriges arkitekter utgår alla arkitektutbildningar i Sverige från problemlösningar och projektarbeten där studenterna ska försöka analysera ett område för att sedan hitta lösningar och ritningar som är lämpliga för platsen i fråga. Förslagen presenteras därefter för en panel som består av andra studenter, lärare och yrkesverksamma, som ger återkoppling och den här

processen pågår under hela utbildningen för att avgöra om arkitektstudenten utvecklas och anses lämplig för att kunna arbeta som arkitekt efter examen. Utöver den praktiska och kreativa delen av utbildningen läser arkitektstudenterna ämnesspecifika områden av arkitektur som till exempel materialkunskap och arkitekturhistoria, samt praktik och studieresor till olika delar av världen. Efter utbildningen ser karriären och uppdragen olika ut för arkitekter (Sveriges arkitekter 2018).

Nordisk Arkitekturforskning är en oberoende förening bestående av arkitekturforskare från universitet och arkitekturskolor i de nordiska länderna. Föreningens syfte är att samla forskning om arkitektur för att därmed utbyta kunskap från alla forskningsresultat som presenteras i en tidskrift (Nordisk Arkitekturforskning). Thordis Arrhenius är arkitekt och professor i kulturarv vid Linköpings universitet och skrev en uppsats år 1995 med titeln "*Arkitektens kris, en pedagogisk kris*" som är en del av forskningsprojektet "*Samtida arkitekturteori och dess pedagogiska tillämpning*"(Ahrrenius, T 1995). Arrhenius syfte med uppsatsen är hur postmodernismens ifrågasättande av modernismens logik även har påverkat sättet att se på arkitektens roll och utbildning, där bland annat arkitektens roll och utbildning lyfts fram. Utbildningen har enligt Ahrrenius historiskt varit ett sätt att stärka arkitektens roll i samhället, och inom arkitektutbildningen kan två tendenser för att ge arkitekten en förnyad roll urskiljas. Den ena är att definiera om yrkesrollen genom kuva nya positioner för själva arkitekturen, den andra tendensen handlar om att återställa arkitektens roll som hantverkare. I Sverige stämmer dock inte dessa tendenser lika bra som i internationellt genomsnitt; Ahrrenius menar att den svenska arkitekturundervisningen eftersträvar en så verklighetsbaserad som möjligt (Ahrrenius, T 1995). Arkitektens roll i samhället och i byggprocessen är otydlig anser Ahrrenius då arkitektyrket är beroende av beställare, byggbransch och lagar. Samhällsdebatten om arkitektur i Sverige har ingen betydande roll - något som har förstärkt uppfattningen om arkitektens roll som otydlig desto mer och Ahrrenius menar därför att det behövs ett klimat som kan stimulera kritiska röster och granskande av arkitektens roll och arkitektur i stort (Ahrrenius, T 1995).

Processen och relationen mellan arkitekter, byggherrar, byggföretag och offentlig sektor

Vid diskussion om arkitektur och byggande är det viktigt att förstå hur processen och relationen mellan arkitekter, byggherrar, byggföretag och offentlig sektor fungerar och verkar. Processen sker i flera steg och många faktorer måste tas till hänsyn och alla inblandade aktörer måste bli informerade under processen och ta beslut. I ett byggnadsprojekt förekommer det en byggherre och dennes jobb är att utför eller låta utföra mark-, rivnings-, eller byggnadsarbeten för ett infrastrukturprojekt eller husbyggen. Byggherren är i de flesta fallen fastighetsägare och är den som ska se till att hela processen och alla åtgärder för rivning, bygg eller mark genomförs enligt de föreskrifter som gäller. Det ligger ett stort ansvar hos byggherren under hela processen, det grundläggande ansvaret är att beakta arbetsmiljön under byggprocessen, och se till att förberedelserna för byggprojektet, det vill säga projektering och planering, går till på bästa möjliga sätt (Byggherre 2018).

Denna fråga, dvs om arkitekter agerar som experimentella konstnärer eller som arkitekter som lyssnar mer på vanliga medborgare, är central i uppsatsen då den belyser vad arkitekter egentligen har för roll i samhället. Jag tar upp den här frågan med de arkitekter jag har kontaktat för att få deras synpunkt och åsikt kring frågan. Frågan i sig kan anses vara subjektiv eftersom många har olika uppfattningar av vad en experimentell konstnär är eller en "vanlig" arkitekt. Konsthistorikern Bo Grandien skriver om förhållandet mellan arkitekter och byggherrar i en artikel i Konsthistorisk Tidskrift, och lyfter frågan om vem som är viktigast av arkitekter och byggherrar. Grandien menar att i äldre studier om arkitektur har byggherren hamnat i skuggan av arkitekten som en följd av det faktum att dessa studier har fokuserat på just arkitektur. Men genom att studera processen från att en byggherre beställer ritningar, bör fokus ligga på byggprocessen, dvs de förhandlingar och omarbetningar ständigt förekommer, som gör att de ritningar som presenterats i början har i slutändan blivit omarbetade (Grandien, Bo 2008).

S:t Eriksområdet i debatten

När S:t Eriksområdet stod klart 1999 möttes det av blandad kritik, arkitektkåren var negativ då de tyckte att området påminner om en stil som går emot den nutida arkitekturen och det kallades även för pastisch. Kritiken bland vanliga medborgare var dock annorlunda, det uppskattades av många människor enligt Wolodarski men inte minst Arkitekturupproret som hyllar området (Sveriges arkitekter 2004). Wolodarskis skapelse fick ta emot pris av rörelsen Congress of the New Urbanism - en rörelse som förespråkar en ändring av bostadspolitik och arkitektur. Rörelsen menar att den fysiska miljö vi lever i har en direkt inverkan på våra känslor och hur vi lever våra liv.

Följare av New Urbanism förespråkar restaurering av befintliga stadsdelar och städer inom sammanhängande storstadsregioner, omstrukturering av spridda förorter till samhällen i verkliga grannskap och varierade distrikt, bevarande av naturmiljöer och bevarande av bebyggda arv (CNU 2018). Stadsdelar och kvarter som är inspirerade av äldre arkitektur brukar ofta kallas New Urbanism. Stilen och konceptet New Urbanism är en typ av planering som är inspirerad av hur kvarter och områden har byggts i decennier för att skapa en miljö med gångbara avstånd till allt i en urban stadsmiljö, dvs små stadskärnor och kvarter med affärer, lägenheter och offentliga mötesplatser (CNU 2018). S:t Eriksområdet kan klassas som ett exempel av New Urbanism eftersom området uppfyller många av de egenskaper som New Urbanism innefattar, dock saknar S:t Eriksområdet affärer och butiker. Utöver S:t Eriksområdet är många andra nybyggda områden är också inspirerade av äldre arkitektur, till exempel Jakriborg söder om Lund, där husen påminner om ännu äldre och mer kontinental arkitektur än S:t Eriksområdet, vilket gör att det blir svårare att jämföra med andra områden.

Arkitekternas egna ord

Att vara arkitekt i Sverige

Angående ämnet att vara arkitekt i Sverige idag menar Fredrik Nilsson att förutsättningarna i de flesta fall är besvärliga, vilket skapar en frustration hos många arkitekter. När Nilsson samtalar med arkitekter utomlands är det tydligt att arkitektens åsikter väger tyngre; de har mer att säga till om. Som exempel berättar Nilsson om kollegor i Norge som blir förvånade när beställare säger, vad tycker arkitekten? Okej, då gör vi så. Situationen i Sverige är inte likadan. Vidare gör han en jämförelse med matlagning. Det finns många aspekter gällande matlagning, det ska vara nyttigt, billigt, måste finnas tillgängliga råvaror men man lagar inte mat utan idén att det ska smaka bra. Det är inget man behöver förklara. Det är inte alls lika självklart att arkitekturen måste vara bra. Det som är viktigast är funktionen. Om man motiverar en lösning som är dyrare med att den "bara" är snygg så är det stor risk att den byts ut mot en billigare variant. "Jag tycker att om man lever i ett samhälle som struntar helt och hållet i matlagning, då kommer till slut alla att äta ganska dåligt och det är förargligt, så vill jag inte ha det."

Det Nilsson poängterar med metaforen är att arkitekturen inte värderas tillräckligt högt i Sverige. Han utvecklar vidare och berättar att hans arkitektkollega i Schweiz berättar att det är stor skillnad på hur man talar om arkitektur länderna emellan. I Schweiz vet vanliga medborgare i mycket högre utsträckning namnen på arkitekter, har åsikter om byggnader, vem som har ritat och så vidare. Kunskapsnivån är betydligt högre och det finns en kontinuerlig diskussion. "Jag tror att det är en stor del av problemet, det finns liksom inget allmänt intresse" (Nilsson, F 2018). Nilsson drar en parallell med film, musik och konst, alla människor känner till åtminstone ett par betydelsefulla författare eller regissörer. När det gäller arkitektur är det inte likadant. Det pratas alldeles för lite om arkitektur. Därför menar Nilsson att grupper som AU är välkomna, de pratar om arkitekturen och är arga, det är väldigt positivt även om han inte håller med om allt de tycker. En av de största utmaningarna för en arkitekt är att övertyga menar Nilsson. Det är en balansgång att bygga så det blir så bra som

möjligt och samtidigt förhålla sig till beställarens krav om ekonomiska ramar, och det är något som tillhör yrket (Nilsson, F 2018).

Allmän diskussion

När det kommer till den allmänna diskussionen av arkitektur i Sverige så anser Nilsson att den är onödigt eftersatt. Samtidigt så tror han det börjar växa fram en ökande medvetenhet för arkitekturens betydelse i samhället. Matlagningen används återigen som jämförelse, "Man kan ändå känna att det finns bra och dåliga restauranger, även om man gillar olika saker så går det att ha en diskussion" (Nilsson, F 2018). Mycket av arkitektur är subjektivt, däremot menar han att finns någon gemensamma minsta nämnare, som bra råvaror eller ett engagemang (Nilsson, F 2018).

När ordet "förortslådor" används så ställer Nilsson frågan "vad är arkitektoniska kvaliteér?" (Nilsson, F 2018) och pekar på glasdörren i rummet som vi befinner oss i. Han använder sig av dörren för att uppmärksamma på räckvidden som orden rymmer, från att han upplever det irriterande när dörren är i rörelse och rasslar samtidigt som han gillar materialen som dörren är gjord av. Vidare berättar han om sina egna erfarenheter till miljonprogrammen. Som liten Nilsson han inte hade någon särskilt relation till dem, "De såg coola ut på håll". Under sin tid på universitet fick Nilsson en bild av att miljonprogrammet var något dåligt och började koppla ihop dem med olika sociala problem som fanns i samhället. Senare fick dock Nilsson sitt första egna förstahandskontrakt i Tyresös miljonprogram och började på det hela se positiva värden - exempelvis en härlig blandning av människor, trots att arkitekturen och planeringen innehåller och bygger på dåliga aspekter som återvändsgränder, likformighet och så vidare (Nilsson, F 2018). Det Nilsson lyfter fram är att hans egen inställning till miljöer och vad han gillar och inte gillar har omprövats flera gånger i livet. Jag tolkar Nilssons erfarenheter gällande hans föränderliga syn på miljonprogrammen som något som kan kopplas ihop till olika stilval. "Man kan prata om "förortslådor" men det är viktigt att inte hamna diskussion där man ser en stil som en generell lösning. Kvalitetsgestaltning är komplext och man ser valet av stil som hela svaret är det lätt att man går vilse." Som exempel så lyfter Nilsson fram Linnéskolan i Uppsala som är en ny byggnad som har byggts med

rationella byggmetoder i gammal stil och resultatet är fruktansvärt dåligt enligt Nilsson. Även om det finns andra exempel som inte blivit lika dåliga så finns det en återkommande problematik. Man kan bygga billiga saker som är bra men det är svårt att dem att se dyrare ut, då har man skapat ett nytt problem (Nilsson, F 2018).

Processen och relationen mellan arkitekter, byggherrar, byggföretag och offentlig sektor

Ett större etablerat arkitektföretag som till exempel White Arkitekter fokuserar på större publika byggnader som skolor, undervisningslokaler, sjukhus, handel, fabriker, men även flerbostadshus medan mindre arkitektföretag fokuserar på villor och flerbostadshus. När ett arkitektföretag får ett uppdrag så börjar processen med en exploateringsutredning, dvs att någon har en tomt och vill veta vad som skulle kunna göras med den och arkitekterna och andra aktörer tittar på olika förslag. Efter det ritar arkitekterna olika förslag där synpunkter delas bland arkitekterna för att sedan få en kommentar från kommunen eller landstinget och höra deras synpunkter. De viktigaste faktorerna som spelar roll i denna process enligt Nilsson från White arkitekter, är trafiksituationen, riktlinjer angående historiska byggnader eller områden etc. där det i början handlar mest om omgivningen för att sedan komma i gång mer konkret ritningar som byggnaden i fråga kan byggas efter (Nilsson, F 2018).

En annan vanlig situation är även att en aktör kommer med en ritning som de vill att en arkitekt ska färdigställa. Hos White arkitekters är beställaren i de flesta fall fastighetsägare, men även landsting och kommuner är vanliga beställare. Ofta är det kommunal mark det handlar om och kommunen planerar området sedan delas markanvisningar ut till olika företag som är intresserade av att bygga hus som i sin tur kontaktar en arkitekt. När det gäller offentliga byggnader som sjukhus och universitetsbyggnader handlar det om ramavtal, dvs om en stor byggnad ska byggas ska det finnas tydliga ramar för hur byggandet ska gå till. I stora drag kan man dela in processen i två olika fack: antingen är det en fastighetsägare som tar kontakt med ett företag eller så sker det i offentligt regi och är då mer reglerat.

Finansieringen av ett projekt spelar en vital roll i byggprocessen då det påverkar de material som kommer användas, samt den utformning och gestaltning som projektet till slut får. I byggprocessen kan det vara så att arkitekten byts eller att byggherren ändrar ritningarna och endast utgår från arkitektens ritningar som en grund, medan det ser annorlunda ut utanför Sverige enligt Nilsson och Larsson och flera andra teorier, bl. a. LTH-studenternas rapport som visade samma resultat. (Nilsson, F 2018). Arkitekten Pär Eliaeson tar upp frågan om arkitektur och menar att arkitektur är samhällskultur - inte konst. Han menar att arkitektur är alltför sammanflätat med samhällets funktioner och att den är för experimentell och estetiskt avancerad (Eliaeson, Pär 2003). Nilsson förtydligar angående ansvarsfrågan: "Byggherren har ansvar för byggnaden. Det är inte bara vissa debattörer som anser utan ett juridiskt faktum. När det gäller själva arkitekturen så menar jag att arkitekter inte kan frånsäga sig ansvar med anledning av detta (även om arkitekten bara gjort vad beställaren säger så anser jag att arkitekten alltid har ett ansvar för slutresultatet). Men den omständigheten är viktig, praktiserande arkitekter är konsulter som arbetar på uppdrag av en beställare. Ytterst är det beställaren som bestämmer." (Nilsson, F 2018).

Arkitektyrket som konstnärligt och estetiskt yrke

Jag ställde frågan om arkitekterna ser arkitektyrket och arkitektur som vilken annan typ av konst som helst, dvs litteratur, bildkonst, musik och film mm. Som tidigare nämnt anser Nilsson att diskussionen om arkitektur är mer svåråtkomlig än andra konstformer: "En film eller en bok kan man ladda ner... T ex om en grupp har läst en viss bok eller kollar på en film så kan alla ha en åsikt om det, men med arkitektur är det mer 'Ja nu ska vi diskutera den här kyrkan som ligger utanför Malmö'…" (Larsson, C 2018). Vid den direkta frågan om han anser att arkitektur är ett konstnärligt yrke är det spontana svaret "Ja", men att det är en svår fråga. Motfrågan från Nilsson var vad konst är, vilket jag inte kunde svara på, men han menar att det är oundvikligt att inte se arkitektyrket som ett konstnärligt yrke (Larsson, C 2018). Larsson argumenterar för att arkitektur är precis gränsen mellan konst och teknik och att man som arkitekt måste ha känsla för både teknik och konst. Enligt Larsson är arkitektutbildningen i Sverige mer fokuserad på det konstnärliga, men att KTH är mer

fokuserat på det konstnärliga, medan det på Chalmers är mer fokus på det tekniska. Under utbildningen på KTH och senare i livet har Larsson känt att utbildningen har format honom som arkitekt, han menar att kursarna och diskussionerna de hade var homogena: “Tyvärr så får jag säga att om man var väldigt olika som grupp när man började, så var man mer homogen när man slutade. Det finns en kritik att arkitekter är för mainstream, och det stämmer väl när man pluggar, att man formas. Och på KTH så var modernismen väldigt stark. Vi hade kursare som hade helt andra typer av ingångsvärden och mer det konstnärliga och de slutade.” (Larsson, C 2018).

S:t Eriksområdet

När Fredrik Nilsson från White arkitekter får frågan om vad han tycker om S:t Eriksområdet säger han att det är fint och har uppenbara kvalitéer, men att han är ambivalent, “Det finns ju någonting med att klä ut sig till någonting man inte är och jag tycker lite att så är fallet med St Eriksområdet. Folk få klä sig hur de vill tycker jag, men själv har jag jättesvårt att ha på mig 1700-talskläder” (Nilsson, F 2018). Nilsson nämner att han tycker att det finns något i den gestaltningen som är trevligt, men han har inte riktigt benat ut vad det är (Nilsson, F 2018). Claes Larsson fick samma fråga och han tycker att området är lite väl formalistiskt, “Sen vet jag att det är väldigt uppskattat, själva arkitekturen är väldigt uppskattad, för att den är på något sätt lite allmängiltig och känns hemtrevlig. Det blev ju väldigt utskällt av arkitektbranschen för att man gör pastisch, att det är 1920-talspasticher.” (Larsson, C 2018) Larsson nämner att arkitektbranschen inte hanterade situationen och debatten om S:t Eriksområdet rationellt, då det var få som tog ställning för området, och endast en del som hackade på det. Ingen bland arkitektkåren vågade riktigt ta ställning för att betona en eventuellt irrationell debatt, men Larsson anser att husen och området blev lyckade förutom de höga tornen. Larsson menar att det är aningen allmängiltigt och sticker inte ut, men påpekar samtidigt att arkitekter inte alltid måste göra det heller (Larsson, C 2018).

Arkitekterna om Arkitekturupproret

Både Nilsson och Larsson är väl medvetna om Arkitekturupproret och har båda delade meningar om gruppen och vad de har att säga. Larsson nämner AU och konstaterar att det är en liten förening på ett par hundra medlemmar och när jag invände med att gruppen har över 34 000 medlemmar på Facebook blev Larsson förvånad och var omedveten om situationen. Larsson säger dock att det finns ett missnöje och han tar upp Uppsala som stad och vad människor tycker om byggandet i staden: “Så klart det finns en del missnöje, så missnöjet är inte bara riktat mot arkitekturen utan även riktat mot att man inte vill ha förändring.” (Larsson, C 2018) Han nämner också att AU är en väldigt liten grupp med bara några hundra aktiva medlemmar, men att de är duktiga på att göra sig hörda. Larsson tycker även att det är lustigt med AU olika tävlingar för “Sveriges fulaste stad”, “Sveriges fulaste byggnad”, “Sveriges vackraste byggnad” med mera. Nilsson läser ibland vad AU har att säga och säger att han har en ungefärlig bild av vad deras kritik till mestadels består av: “De är trötta på modernismen och gillar historiska stadskärnor, europeiska städer, kanske framför allt småstäder, det här är mina gissningar, europeiska och världsstäder kan ju vara intressanta att jämföra men i regel är de väldigt olika, och de har en mix mellan gammal och nytt.” (Nilsson, F 2018) Nilsson anser att han inte exakt vet vad Arkitektupproret har för åsikter, men det han tycker att Arkitekturupproret delvis inte alls bidrar på ett bra sätt är att de säger att stil är väldigt viktig fråga, men hans uppfattning är det handlar inte om stil utan det handlar om kvalitet (Nilsson, F 2018).

Diskussion och analys

Baserat på svaren från arkitekterna Nilsson och Larsson finns det flera intressanta aspekter att diskutera och analysera. Nilsson menar att det givetvis är arkitektens som får stå för en byggnad om den är ritad av en arkitekt, men att det i någon slags juridisk bemärkelse finns debattörer som tycker att det är byggherrens ansvar; att det blir dålig gestaltning är byggherrens ansvar och ansvaret kan inte läggas på arkitekten, då arkitekten inte förfogar över medlen att åstadkomma ett visst projekt, vilket Nilsson håller med om. Vilka debattörer Nilsson hänvisar till är inte helt klart eftersom han inte utvecklade sin tes, och en följdfråga ställdes aldrig till den informationen eftersom jag inte insåg den eventuella vikten och intresset för frågan. Frågan om vem som har ansvar för byggandet som Nilsson diskuterar handlar i detta fall enbart om de aktörer som är med i byggprocessen, vilket var hans svar på min fråga om vad arkitekten har för roll i samhället. Vad som är intressant är att vi kom direkt in på relationen mellan aktörerna som medverkar i byggprocessen, när jag i själva verket ville veta vad arkitekten har för roll i samhället och inte enbart gentemot andra i aktörer i samhället. Detta kan kopplas till Ahrrenius forskning om arkitektens roll - att den är otydlig och resulterar i att det inte finns ett tydligt svar på frågan om arkitektens roll (Ahrrenius, T 1995). Även Hilliers teori om vad arkitektur bidrar med i förhållande till själva byggandet kungörs i Nilssons beskrivning av arkitektens roll i byggprocessen, nämligen frågan vilken aktör som står för vad i byggprocessen (Hillier, B 2007). Vad folket har att säga - mer specifikt vad Arkitektupproret har att säga skulle till viss grad kunna anses vara kritik som en del av samhället utöver aktiva medlemmar delar; mycket till grund för att AU är en folklig rörelse. Följdfrågan jag ställde var om Nilsson och andra kollegor arkitekter pratar om det missnöje som finns angående dagens arkitektur. Nilsson sa då att hans känsla är att den tid vi lever i nu värderar inte arkitektur rimligt högt och det kan låta lite som matlagning - om man lever i ett samhälle som struntar i matlagning, då kommer till slut alla att äta dåligt och det är förargligt. Samma princip gäller för arkitektur, enligt Nilsson (Nilsson, F 2018).

Arkitekter besitter kunskap och erfarenhet till skillnad från en lekman som tycker till eller kritiserar ett nybyggt hus eller den rådande arkitekturen, men utöver förmågan att troligtvis kunna rita bättre än en arkitekturkritiker, vad är egentligen arkitekternas expertis och kunskap? Den konstnärliga och estetiska aspekten är viktig när det kommer till denna fråga då arkitekternas kunskap sträcker sig utöver ritningar, planlösningar mm. Deras roll måste då till en viss grad vara att kunna bedöma något rent visuellt och ge ett konstnärligt eller estetiskt utlåtande som en vanlig lekman inte skulle kunna göra. Nilsson tar upp en intressant aspekt när han fick frågan om arkitektur som konst, och handlar om det faktum att under den tiden modernismen blev alltmer populär och miljonprogrammen byggdes, försvann fokus från intrikata fasader till att bygga allt så enkelt ut som möjligt. På sätt och vis går det att dra slutsatsen att många byggnader blivit mindre detaljrika, vilket modernismen till stor del utgick från och att byggnaden ska vara så funktionell som möjligt. I Möller och Olssons studie om vilken gata som anses vara vacker får Storgatan med sina detaljrika fasader hög poäng och Vegagatan med sina detaljglesa fasader får låg poäng (Möller, C, Olsson, P 2018). Poängen Nilsson lyfter om miljonprogrammen som enkel gestaltning och försvinnandet av detaljer speglas i studien. Författarna av studien hade som tidigare nämnt Vegagatan som representant för modernismen och Storgatan för sekelskifte, och resultatet är intressant då det ger en inblick av hur allmänheten upplever byggnaderna omkring sig.

Makten hos arkitekter skiljer sig som tidigare nämnt från land till land. I Sverige har arkitekter enligt Nilsson och Larsson inte lika mycket att säga till om i byggprocessen som i till exempel Danmark. Larsson tar upp Danmark som exempel när han diskuterar om arkitektens roll i samhället och bekräftar delvis det som studenterna från Linköping tar upp i sin rapport, nämligen att byggbolagen är starka, det är en tradition enligt Larsson. Estetiken betyder inte någonting - hur byggnaden är utformad eller gestaltas, det som är viktigt är ekonomin. I andra länder i Europa så har arkitekten en helt annan utbildning, en mycket mer gedigen utbildning vad det gäller teknik och ekonomi och projektstyrning, där är det ofta arkitekten som styr, enligt Larsson: “I Danmark är det väldigt tydligt så - vi ha ganska mycket danska arkitekter här i Sverige och de är väldigt förvånade över situationen här i Sverige; ‘Det är ju vi som bestämmer?’ så är det inte här, det är byggarna som bestämmer.” (Larsson, C 2018) Som tidigare nämnt tar även Nilsson upp arkitektens roll i samhället och byggprocessen och jämför den med andra länder och menar att arkitektens roll är aningen

svagare i Sverige, vilket betyder att två oberoende arkitekter som intervjuats av mig har bekräftat att de uppfattar att så är läget. Maktfrågan är även den fråga som kan vara prekär, då den i stora drag handlar om vem som bestämmer hur samhället ska se ut och vem som bestämmer i byggprocessen - något som kan leda till meningsstrid. En arkitekt som påstår att de har mindre makt än byggherren eller vice versa kan vara en möjlig situation.

När arkitektur diskuteras är det svårt att inte falla in på orden konst och estetik, men detta kan bli väl subjektivt om alla har en stark åsikt om vad de anser vara vackert eller snyggt. Det kan även i många fall bli problematiskt då arkitekter eller andra experter och tyckare besitter kunskap om arkitektur eller konst som gör att de kan betrakta och bedöma konst och estetik på ett sätt som inte en lekman kan göra. Men det påståendet håller knappast inte alla med om och det är en fråga värd att diskutera - är arkitekter de enda som kan avgöra vad som är snyggt eller vackert? Kanske anser några av de som deltar i debatten om rådande arkitektur att arkitekter ej har rätt eller tolkningsföreträde att anse att något är estetiskt tilltalande eller inte. Larsson och Nilsson höll båda med om att arkitektyrket är ett konstnärligt yrke där kreativitet och expertis måste få komma till uttryck, om än Larsson var mer koncis i sitt svar om arkitektur som ett konstnärligt yrke, då han menar att det är lika mycket tekniskt som konstnärligt. Enligt Klas Tham har forskningen visat att den miljö människor rör sig i kräver mental harmoni, något som samhället har misslyckats med. Tham likställer estetik med sinneskunskap och anser att arkitekturen måste följa de känslor som människor upplever som trygg och behagliga (Tham, K 1997). Frågan är om det är upp till de aktörer som är med i byggprocessen och stadsplaneringen att ta åt sig den kritik som bland annat Tham framför eller om allmänheten ska få ha en starkare röst och påverkan i debatten och det som byggs.

Frågan om de båda anser att de har förmågan att kunna bedöma arkitektur och dess estetik bättre än de som inte är arkitekter är inte lika var inte ställd direkt till Nilsson och Larsson tyvärr, men en möjlig slutsats som kan dras är att arkitekter utan tvekan har bättre kunskap om arkitektur och kan troligtvis rita bättre än en lekman, men just förmågan att bedöma det estetiska, gestaltningen och det konstnärliga är inte en lika självklar expertis hos arkitekter. Larsson har dock ett annat typ av yrke än Nilsson i och med att i hans roll som stadsarkitekt är att just bedöma förslag och idéer. Rådgivning om arkitekturens estetik och gestaltning är just det Larsson arbetar med och det är osannolikt att Uppsala kommun skulle anställa någon

att ge rådgivning om arkitektur, om inte denne person var arkitekt. Att arkitektur jämförs med andra konstformer är inte orimligt i och med en arkitekt ska skapa något från sin kreativa sida och rita något som förhoppningsvis blir uppskattat. En aspekt av jämförelsen mellan arkitektur och andra konstformer är dock att med film, litteratur, bildkonst mm. finns möjligheten att välja om man vill konsumera verket eller inte. Med arkitektur finns inte samma möjlighet, om en byggnad som ogillas av många byggs på en plats där många människor rör sig, är människor tvungna att ta del av byggnaden vare sig man vill eller inte. Detta är också ett argument som arkitekten Robert Lavelid lyfter: att det inte är en möbel eller produkt som kan slängas eller bytas ut när man känner för det (Lavelid, R 2017).

I denna uppsats har S:t Eriksområdet varit ett exempel för att få en konkret uppfattning om vad arkitekter har för åsikter om ett område där husen är starkt inspirerade av mer klassisk arkitektur. S.t Eriksområdet är ett av många exempel där arkitekturen avviker från den rådande mer moderna arkitekturen, därför hade ett annat område eller byggnad varit möjlig att ha som exempel, men S:t Eriksområdet kändes passande då arkitekturen, trots inspirerad av äldre arkitektur, är diskret. Vad som var intressant när frågan om vad arkitekterna tyckte om området, var att de båda gillar det och uppskattar arkitekturen. Nilsson menar att S:t Eriksområdet inte känns äkta och drar liknelsen om att klä ut sig till någonting man inte är, vilket Nilsson menar är fallet med S:t Eriksområdet - en infallsvinkel som ger ett intressant perspektiv på argumentet. Om man ponerar att en majoritet uppskattar området och stilen medan en grupp arkitekter ratar, och klädliknelsen är ett argumentet för att inte vilja bygga i mer klassisk stil kan det möjligtvis uppfattas av kritiker som ett svagt argument.

Även Larsson uppskattar området och nämner att arkitekturen är omtyckt av många medan arkitektkåren skällde ut projektet och ansåg att det var en 1920-talspastisch, och detta då enligt Larsson. Problemet med att kalla någonting för pastisch är att definitionen kan bli oklar och alltför subjektiv, det gör att många av de hus som byggs idag skulle kunna kallas för pastischer eftersom de påminner mycket om många hus som byggdes på 1950, 60 och 70-talet, där enkelhet, ekonomi och funktion stod i fokus. Pastischargumentet som Larsson tar upp påminner om Nilssons klädargument på det sättet att en arkitektonisk stil eller tankesätt kallas för något eller jämförs med ett begrepp. Polemiken mellan Arkitektupproret och arkitekter om begreppet pastisch har nått en nivå som får debatten att tappa trovärdighet i

och med att begreppet används som argument för både de som föredrar modernistisk arkitektur och de som föredrar mer klassisk arkitektur. Om vi återkommer till samma antagande som tidigare, dvs ponera att en majoritet uppskattar en viss byggnad, vare sig det är en pastisch i mångas ögon eller om det är något helt annat i en annan stil - är det inte viktigare att bygga något som man tror kommer uppskattas av många, istället för att fokusera på ett begrepp som pastisch eller att det inte känns äkta?

Diskussionen om arkitektur blir på många sätt subjektiv eftersom alla människor har olika smak, men kritiken kommer inte enbart från AU. I en omröstning som kallas "Årets Stockholmsbyggnad" som anordnas av Stockholms stad, har juryn tagit fram tio finalister och inte en enda kommentar i kommentarsfältet tycker att något av husen är tilltalande (Stockholm direkt 2018). De representerar givetvis inte alla människor, men om varenda kommentar på Stockholm Direkts artikel om omröstning på deras Facebook-sida är negativ om finalisterna, då föreligger det eventuellt ett problem som polariserar arkitekter och vanliga medborgare. Det är omöjligt att veta om de flesta ogillar nomineringarna då de som har kommenterat nödvändigtvis inte representerar vad majoriteten anser, men att åsikterna mellan arkitekter och allmänheten skiljer så markant som kommentarerna på Facebook-sidan, är både intressant och anmärkningsvärt (Stockholm Direkt 2018).

Resultat och slutsats

Både Nilsson och Larsson är medvetna om den kritik som finns mot arkitektur och båda är medvetna om Arkitekturupproret. Nilsson hade en ambivalent men till mestadels positiv inställning till AU och anser att kritiken är viktig och nyttig för det skapar en allmän diskussion och debatt, dock menar Nilsson att den allmänna diskussionen inte är tillräckligt utbredd. Larssons omedvetenhet om antalet medlemmar i AU:s Facebook-grupp är troligtvis inte ovanligt bland gemene man. Det är också oklart om Larsson menade antal medlemmar eller antal verkande/protesterande medlemmar, men faktum är att 34 000 medlemmar tar del av det material som läggs upp på deras Facebook-sida och spridningen av deras budskap är effektivt eftersom sociala medier onekligen är en effektiv marknadsföring. I och med att Nilsson betonade vikten av en allmän diskussion om arkitektur för att kunna ha en sund och saklig debatt om det som byggs i dagens samhälle, har AU åtminstone bidragit till att fler människor har anslutit sig till deras innehåll, även om det är riskabelt att endast utgå från antalet medlemmar på Facebook. Deras popularitet behöver dock inte betyda det Nilsson önskar se - att den allmänna diskussionen och debatten om arkitektur har blivit mer nyanserad och saklig.

Rollen som arkitekt i samhället visade sig vara en svår fråga för både Nilsson och Larsson och det en fråga som troligtvis inte har ett tydligt svar i och med att frågan kan tendera att bli filosofisk och abstrakt då det finns olika definitioner av begreppet arkitektur samt vad arkitekter har för roll i en byggprocess. Hillier och Caldenbys teorier om arkitektur betonar problematiken som uppstår när just teorier används i arkitektur. Av den anledningen fann även jag att det var problematiskt att skapa en teori om arkitektens roll eller vad är arkitektur egentligen är -som kan besvaras av arkitekter. Nilsson och Larsson ser sig ändock som utövare av ett yrke som inte vem som helst klarar av och besitter kunskap som vanliga medborgare inte besitter, men de anser att arkitekter i Sverige har en begränsad möjlighet att påverka på samma sätt som arkitekter i andra länder har. Att ritningarna ändras eller omarbetas helt och hållet är en fråga som både Nilsson och Larsson påpekar. Om detta

stämmer skulle det kunna ses som ett eventuellt problem för den svenska arkitektbranschen för utländska arkitekter som vill jobba i Skandinavien. Det är en hypotes som inte går att styrka i den här uppsatsen, men skulle kunna vara ett resultat av teorin om att arkitekter som är verksamma i Sverige inte har lika stort inflytande som i andra länder än Sverige.

Angående arkitekternas åsikter kring S:t Eriksområdet var svaren både intressanta och givande, men samtidigt aningen förutsägbara när deras första reaktion var positiv för att sedan skifta till en mer kritisk ton. Klädliknelsen som Nilsson tog upp är ett argument som illustrerar ett fenomen: någonting som byggts idag, men som inte speglar samtiden. Med andra ord menar Nilsson förmodligen att S:t Eriksområdet och den typen av arkitektur är på sätt och vis falsk och att den arkitektur som ska råda ska spegla samtiden. Aspekten om arkitektonisk gestaltning som ska enligt Nilsson ska spegla samtiden kan kopplas till studien som gjordes av arkitekturprofessorn Linda Groat genomförde och den teorin och resultatet bekräftas i liten grad i det här fallet (Sternudd, C 2007). Det bör dock nämnas att det krävs en mer omfattande undersökning för att kunna bekräfta att arkitekter och planerare bryr sig i större utsträckning om arkitektur ska spegla samtiden. Även Larssons spontana respons var en positiv inställning till S:t Eriksområdet till en början, men lovorden skiftade snabbt över till mer kritiska tongångar, både till S:t Eriksområdet och formaliteten som Larsson uttryckte det, men även mot de arkitekter som inte tog ställning. Arkitektbranschen gick emot projektet för att det var 1920-talspastisch, men de mest högljudda arkitekterna gjorde sig hörda och Larsson menar att det givetvis inte enbart finns en åsikt bland arkitekter om området, det gjorde att en stor del av arkitektbranschen som var positiva till området inte trädde fram och gav en nyanserad debatt. Många av arkitekterna som hade en alternativ åsikt vågade inte ta ställning och det inte alls är ett recept för en sund debatt om arkitektur enligt Larsson.

Denna ensidiga åsiktsapparat från arkitektbranschen som Larsson beskriver kan kopplas till det Larsson nämnde om sin utbildning på arkitekturskolan. Larsson menar att hans synsätt på arkitektur och smak var annorlunda innan han började studera på KTH i Stockholm och väl under utbildningen och efter var kursarna en homogen grupp när det kom till arkitektonisk preferens. Innan utbildningen ansåg Larsson att alla var olika när utbildningen började, men ju längre tiden gick blev det alltmer homogent och inte bara kursarna hade likadana åsikter utan även lektorerna och professorerna. För vidare undersökningar hade en intervju med en

representant från utbildningssektorn varit mycket intressant för detta ämne. Det hade varit en viktig faktor att ha med i uppsatsen i och med att utbildningen spelar stor roll i arkitektens karriär och hur en arkitekt tänker och verkar. Med risk för att verka dramatisk kan det möjligtvis vara så att det planteras något i utbildningen, en slags dogm som gör att undervisningen blir homogen i form av vad som anses vara vackert. Utbildningen är en del av grunden för i princip alla yrkesexamina, inte minst arkitektexamen och det som har undervisats under utbildningen är det arkitekten kommer ha med sig vidare i karriären. Alla väljer nödvändigtvis inte det arkitektoniska ideal som har lärts ut på arkitektskolan, men kunskapen och informationen och tankesättet som en arkitekt får med sig från utbildningen är samtidigt oundvikligt senare i karriären. Det missnöje som föreningar som Arkitekturupproret och andra kritiker uttrycker kan således vara ett resultat av den kunskap och tankesätt som arkitekter fått med sig från sin utbildning.

Intervjuer

Larsson, Claes, stadsarkitekt Uppsala kommun. Intervju. 2018-04-23

Nilsson, Fredrik, White arkitekter. Intervju. 2018-03-27

Referenslista

Ahrrenius, Thordis. 1995. *Arkitekturens kris, en pedagogisk kris?*. Nordisk Arkitekturforskning. Tillgänglig: http://arkitekturforskning.net/na/article/view/678 [Hämtad 2018-09-15]

Andersson, Elisabet. 2007. *Arkitektsmak väcker känslor.* Svenska Dagbladet. Tillgänglig: https://www.svd.se/arkitektsmak-vacker-kanslor [Hämtad 2018-02-28]

Arkitektupproret 2018. *Vilken är årets fulaste nya byggnad?* Tillgänglig: http://www.arkitekturupproret.se/2017/10/14/kasper-kalkon-priset-2017-vilken-ar-arets-fulaste-nya-byggnad/ [Hämtad 2018-03-07]

Bony, Anne. 2012. Modern architecture. 1.uppl. Frankrike: Larousse s. 33, s. 42-43 [Hämtad 2018-03-09]

Bryman, Alan. 2011. *Samhällsvetenskapliga metoder.* 3.uppl. Stockholm: Liber, s.434. [Hämtad 2018-03-09]

Byggherre. *Vad är en byggherre?* Tillgänglig: http://www.byggherre.se/om-oss/vad-aer-en-byggherre/ [Hämtad 2018-04-18]

Carp, Ossi. 2011. *Arkitekturskolans framtid oviss*. Dagens Nyheter. https://www.dn.se/sthlm/arkitekturskolans-framtid-oviss/ [Hämtad 2018-04-11]

Congress for the new urbanism. 2018. *What is New Urbanism?* Tillgänglig: https://www.cnu.org/resources/what-new-urbanism [Hämtad 2018-05-18]

Denscombe, Martyn. 2009. *Forskningshandboken: för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. 4.uppl. Lund: Studentlitteratur AB, s.233. [Hämtad 2018-03-10]

Eliaeson, Pär. 2003. *Arkitektur är samhällskultur - inte konst*. Svenska Dagbladet. Tillgänglig: https://www.svd.se/arkitektur-ar-samhallskultur-inte-konst [Hämtad 2018-04-15]

Gordan, Rebecka. 2016. *Spridd väcker känslor med 1800-talspalats.* Arkitekten. Tillgänglig: https://arkitekten.se/nyheter/spridd-vacker-kanslor-med-1800-talspalats/ [Hämtad 2018-04-28]

Grandien, Bo. 2003. *Vem är viktigast - byggherren eller arkitekten?* Konsthistorisk Tidskrift. Tillgänglig: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00233600802065637 [Hämtad 2018-04-28]

Hillier, Bill, 2007. S*pace is the Machine: A Configurational Theory of Architecture.* CreateSpace Independent Publishing Platform. Tillgänglig: http://discovery.ucl.ac.uk/3881/1/SITM.pdf [Hämtad 2018-09-25]

Holm Hildebrand, Charlotta. 2017. *Svenska folket inte fångna i arkitektens smakvälde.* Dagens samhälle. Tillgänglig: https://www.dagenssamhalle.se/debatt/svenska-folket-inte-fangna-i-arkitektens-smakvalde-19151?story=2734 [Hämtad 2018-08-30]

Jennische, Andreas. 2018. *Årets Stockholmsbyggnad 2018 ligger i Älvsjö.* Stockholm Direkt. Tillgänglig: https://www.stockholmdirekt.se/nyheter/arets-stockholmsbyggnad-2018-ligger-i-alvsjo/reprfg!ay2@gH2Y9ik9WxQT44pWw/ [Hämtad 2018-08-30]

Lander, Per. 2004. *Med nya planer för Stockholm.* Sveriges arkitekter. https://archive.is/20120525124939/http://www.arkitekt.se/s12714 [Hämtad 2018-03-21]

Lavelid, R. 2017. *Arkitekten måste ansvara för helheten.* Sveriges arkitekter. Tillgänglig: https://www.arkitekt.se/arkitekten-maste-ansvara-helheten/ [Hämtad 2018-09-13]

Majlard, Jan. 2018. *Aktivisten i blazer som ska stoppa Nobelcentret.* Svenska Dagbladet. Tillgänglig: https://www.svd.se/aktivisten-i-blazer-som-ska-stoppa-nobelcentret/i/utvalt/om/nobelcentret [Hämtad 2018-05-21]

Meades, Jonathan. 2014. The incredible hulks: Jonathan Meades' A-Z of brutalism. The Guardian. Tillgänglig: https://www.theguardian.com/artanddesign/2014/feb/13/jonathan-meades-brutalism-a-z [Hämtad 2018-04-10]

Merriam-Webster. *Pastiche.* 2018. Tillgänglig: https://www.merriam-webster.com/dictionary/pastiche [Hämtad 2018-08-29]

Möller, Christian, Olsson, Peter. 2018. *Fasadens betydelse för staden - En uppsats i hur fasaders estetik påverkar människors uppfattning av byggda miljöer.* C-uppsats. Handelshögskolan vid Göteborgs universitet/Företagsekonomiska institutionen. Tillgänglig:

https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/57500/1/gupea_2077_57500_1.pdf
[Hämtad 2018-09-12]

Nordisk Arkitekturforskning. *About NAF/NAAR.* Tillgänglig:
http://arkitekturforskning.net/na/pages/view/Association
[Hämtad 2018-09-16]

Poisson, Michael. 2009. *1000 buildings and monuments in Paris.* 1.uppl. Paris: Parigramme. s. 318. [Hämtad 2018-03-08]

Q. Qu, Sandy & Dumay, John 2011. *Qualitative Research in Accounting & Management*. Bingley: Emerald Group Publishing Limited. Tillgänglig:
https://doi-org.ezproxy.its.uu.se/10.1108/11766091111162070
[Hämtad 2018-04-24]

Sternudd, Catharina. 2007. *Bilder av småstaden - om estetisk värdering av en stadstyp.* Diss., Lunds Universitet/Institutionen för arkitektur och miljö, LTH. Tillgänglig:
http://portal.research.lu.se/ws/files/5568124/27111.pdf
[Hämtad 2018-08-29]

Stockholm Direkt. 2018. *Vinnaren är korad.* Tillgänglig:
https://www.facebook.com/stockholmdirekt/posts/2042827339316500
[Hämtad 2018-05-24]

Sveriges arkitekter. *Bli arkitekt.* Tillgänglig: https://www.arkitekt.se/bli-arkitekt/
[Hämtad 2018-03-25]

Sveriges arkitekter. *Om utbildningarna.* Tillgänglig:
https://www.arkitekt.se/om-utbildningarna/
[Hämtad 2018-03-25]

Tham, Klas. 1997. *Människan i arkitekturen.* Tillgänglig:
http://www.fyrbodal.se/download/18.4b0ee4ea135405c313b6b0/F%C3%B6rel%C3%A4sning+Klas+Tham.pdf
[Hämtad 2018-09-12]

Thomas C. Jester, ed. 1995. *Twentieth-Century Building Materials*. 1.uppl. New York: McGraw-Hill. s. 41–42
[Hämtad 2018-03-20]

Tietz, Jürgen. 1999. The Story of Architecture of the 20th century. 1.uppl. Köln: Konemann, s. 6-10.
[Hämtad 2018-04-09]

Truitt, Benjamin. Modern vs. Postmodern Architecture. Study. Tillgänglig:
https://study.com/academy/lesson/modern-vs-postmodern-architecture.html
[Hämtad 2018-05-15]

Weinmar, Oskar. 2017. *Arkitekter vet inte vad folk tycker är vackert.* Dagens Samhälle. Tillgänglig: https://www.dagenssamhalle.se/debatt/arkitekter-vet-inte-vad-folk-tycker-ar-vackert-19188 [Hämtad 2018-02-26]

Widstrand, Ellen. 2016. *De samtida arkitektoniska rummen : medborgaren, skönheten och arkitekten.* C-uppsats. Uppsala Universitet/Kulturgeografiska institutionen. Tillgänglig: http://www.diva-portal.se/smash/get/diva2:1061532/FULLTEXT01.pdf [Hämtad 2018-03-26]

Bildreferenser

Bild 1: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/82/Sankt_Eriksomr%C3%A5det_2014.JPG [Hämtad 2018-09-12]

Bild 2: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/be/Sankt_Eriksomr%C3%A5det_2014%2C_1.JPG [Hämtad 2018-09-12]

Bild 3: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/e6/Hus_kring_Grubbensparken_2014%2C_2.JPG [Hämtad 2018-09-12]